

УДК 070.448(477)"1939/1942":070.447

УКРАЇНСЬКА ПУБЛІЦИСТИКА 1939–1942 рр.

Ігор Павлюк

*Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка НАНУ
вул. Грушевського, 4, м. Київ, 01001, Україна
e-mail: Pihor@ukr.net.*

У статті досліджено історично закономірні та ідеологічно деструктивні тенденції існування офіційної й опозиційної публіцистики в замкнутій тоталітарній державі 1939–1942 років у контексті потенційного поглиблення в ній демократичних свобод, виходу на глобальні загальнолюдські проблеми.

Ключові слова: публіцистика, тоталітаризм, «відлига», демократизація, глобалізація.

Початок першого етапу Другої світової війни 1 вересня 1939 р., який, як відомо, супроводжувався падінням Польщі, призвів до встановлення на окупованих Радянським Союзом землях Західної України репресивного режиму, хоча гноблені Польщею, Румунією та Угорщиною українці сподівалися від визволення позитивних змін. Із встановленням радянської влади на окупованих територіях НКВС заарештував і депортував у Сибір більшість українських політичних лідерів. Було ліквідовано всі українські політичні партії, кооперативи, читальні та бібліотеки товариства «Просвіта». До 30 тис. українських активістів змушені були емігрувати до окупованої німцями Польщі. Загалом політичне, економічне, духовне життя реорганізували на радянський манір.

Введення Західної України до складу Української РСР, без сумніву, було значною історичною подією, оскільки вперше за багато століть українці з'єдналися в межах однієї державної структури. Але через свою обмежену тривалість це об'єднання не спричинило глибоких змін ні в Західній, ні в Радянській Україні. І все ж воно мало певний вплив: перше знайомство з радянською системою виявилось для західних українців переважно негативним досвідом, у результаті якого багато з них дійшли висновку, що «більшовицької» влади варто уникати будь-якою ціною. Близько 550 тис. українців Лемківщини та Холмщини, що на східних окраїнах Польщі, ввійшли до німецької окупаційної зони [6, с. 116–128].

Українськомовні письменники, які репрезентували Радянську і Західну Україну, обмінялися посланнями, оприлюднили у пресі. Так, у зверненні «Письменники Радянської України до письменників Західної України», зокрема, зазначено: «Ми з особливою радістю вітаємо вас у віколомні дні, коли звільнений народ Західної України готується до своїх перших Народних Зборів <...>. Ми певні, що разом з своїм народом письменники на своїй ділянці культурного фронту зроблять усе, щоб викоринити ворогів народу, мерзенну агентуру польських панів, буржуазних націоналістів і створять всі умови для швидкого зростання нової культури. До роботи, товариші! Хай живе радянська влада! Хай живе радянська

культура! Хай живе армія миру і гуманізму – Червона Армія її залізний маршал, син українського народу товариш Ворошилов! Хай живе радянський уряд на чолі з товаришем Молотовим! Хай живе Комуністична партія (більшовиків) України і її славний керівник товариш Хрущов! Хай живе Всесоюзна Комуністична партія (більшовиків)! Хай живе улюблений вождь народів, наш учитель і друг Йосиф Віссаріонович Сталін!». «Ми, західноукраїнські письменники, вирости з народу, з народом зрослись і з народом підемо по шляху нової доби. <...>. Хочемо виявити вам, брати-визволителі, палку, глибоку вдячність і то на ділі. <...> Хай живе улюблений вождь народів, наш учитель Йосиф Віссаріонович Сталін <...> В. Пачовський, К. Студинський, В. Щурат, Д. Лукіянович, П. Козланюк, Я. Галан, Я. Кондра, М. Рудницький, І. Керницький, Я. Цурковський, А. Волощак, Ірина Вільде, О. Дучимінська, Р. Купчинський, М. Мельник, Ю. Шкрумеляк, В. Софронів-Левецький, Ол. Дан, Д. Гаврилюк, М. Яцків, М. Голубець, О. Бондарович, Є. Яворівський, К. Гриневичева», – клялися у вірності радянській владі західноукраїнські «інженери людських душ» у зверненні-відповіді «До письменників Радянської України» [10, с. 110–111].

Такі були тогочасні ідеологічні реалії літературно-мистецького та інформаційного простору, у яких навіть про геноцидний голод в Україні 1930-х років радянські письменники-публіцисти писати не мали права. Радянська політика з початком Другої світової війни була спрямована на цілковите знищення української преси через уніфікацію, русифікацію, централізацію, ліквідовуючи практично всі українськомовні періодичні видання, створивши цілком нові органи комуністичної пропаганди.

У Західній Україні 1941 р. особливо посилювався радянський терор, супроводжуваний масовими вбивствами по тюрмах українського населення у Львові, Дрогобичі, Рівному, Луцьку, Вінниці, Умані та в інших містах України, про що писали тоді навіть американські газети «New-York Post», «New-York Tribune» від 7 липня 1941 р. Вони одержували інформацію від кореспондентів «Associate press», які перебували у Львові.

22 червня 1941 р. німці напали на СРСР, а «советські вожді, – як писав у спогадах Черчилль, – засліплені своєю догмою, не зробили тих заходів забезпечення, що диктувалися глуздом, були заскочені зненацька і на початку жажливо розгромлені...». З приходом німців українці приступили до відновлення української преси, але нові окупанти підпорядкували її гострій цензурі. Розпочався другий етап війни, який тривав до осені 1944 р., коли Україна була звільнена Радянською армією від німецьких військ. Увесь цей період уже геополітично об'єднана Україна перебувала між нацистським і радянським режимами без системного захисника своїх інтересів – власної держави, тож виявилася беззахисною перед військовими спустошеннями і загарбницькою політикою мілітаризованих агресивних тоталітарних держав, які розпочали війну.

Інша, сказати б, альтернативна правда полягала в тому, що провідники ОУН, як і велика національно свідомою частина українського народу, передусім Західної України та еміграції, побачили в приході німців в Україну сприятливу нагоду для визволення з «більшовицької неволі» й розгорнули активну діяльність зі створення самостійної української держави, тому вже 30 червня 1941 р. у Львові урочисто прийнято «Акт проголошення Української держави», призначено голо-

ву українського національного уряду на чолі з Я. Стецьком. З мовчазної згоди Гітлера і його намісників в Україні Коха та Розенберга, які спочатку вдавано не помічали національно-визвольної боротьби провідників ОУН, поряд з німецькими штандартами на міських та районних управах висіла й українська національна символіка. Але 9 липня 1941 р. підступна гра «нових хазяїв» закінчилася розпусненням правління Української держави, відправленням до Берліна С. Бандери, Я. Стецька та інших членів українського національно-визвольного руху, не дозволивши їм створити навіть «маріонетковий» український уряд. Сподівання на те, що більшовики і фашисти знищать одне одного, також виявились помилковими, адже, за твердженням У. Самчука, «німці вимагали перемоги тотальної, абсолютної, неподільної, а їхні противники – того самого. Перед нами стояв не німецько-російський фронт, а німецько-світовий. Хоч і хто з них переміг би – для нас там не було місця. Що для нас залишалось – нелегальщина. Для збереження обличчя» [13, с. 89].

Після цього система окупаційного правління утвердилася на всій Україні, починаючи від міністра східних територій А. Розенберга, райхскомісара Е. Коха та його заступника Даргеля. «Новий порядок» послуговувався радянською методологією управління, що, зокрема, проявлялася в таких формах: утворення концентраційних таборів для ізоляції та знищення потенційних й активних ворогів системи, депортація працездатного населення на будови та підприємства Німецького Райху, використання організованого голоду як інструменту геноциду в Україні, збереження колгоспів і державної промисловості для максимальної експлуатації населення, цілеспрямована політика формування адміністративних структур за територіальними, а не національними ознаками [7].

Зі створенням 20 серпня 1941 р. Райхскомісаріату в Рівному, Волинь і Полісся стали тереном діяльності українського резистенсу («Поліська Січ», «Українська повстанська армія», створена центральним проводом ОУН), який воював на два фронти, а з весни 1944 р. були знову скеровані проти більшовиків. Адміністративно Райхскомісаріат поділявся на «генеральбецірки» з генерал-комісарами на чолі, а ті, своєю чергою, – на «крайзи», очолювані гебітскомісарами. Місцева адміністрація складалася з районних міських управ та сільських старост. Українська допоміжна поліція підпорядковувалась німецькій поліції та німецькій цивільній владі. З економічного боку, Райхскомісаріат було перетворено на німецьку колонію, яка входила до німецького Lebensraum (життєвого простору) і мала бути джерелом харчів та робочої сили. Промисловість німці не відбудовували, за винятком галузей, пов'язаних з видобутком деяких видів сировини, приріом, марганцю.

Усі культурні товариства, зокрема «Просвіту», ліквідували. Дозволялася лише початкова освіта. Наукові установи, бібліотеки, музеї закрили. Відновила свою діяльність УАПЦ (Українська автокефальна православна церква), Автономна православна церква. Але німці дискримінували національну автокефальну церкву, фаворизуючи Автономній, що визнавала Московську патріархію [6, с. 122, 123].

У таких умовах легальна колаборантська та радянська преса часів німецької окупації була чи не єдиним, нехай і спотвореним німецькою та радянською пропагандою, українським вікном у світ. Газети могли тільки вихваляти окупаційні режими і сприяти вербуванню українських робітників до Німеччини. Справж-

ній національний дух у ній жорстоко придушували і фашисти, і радянські державні органи: так було зі спробою О. Теліги, І. Рогача, О. Чемеринського видавати в Києві «Українське слово» та «Літаври», У. Самчука й І. Тиктора заснувати українське фундаментальне видавництво на Волині (газета «Волинь»), «Україною в огні» О. Довженка – з іншого боку.

З ліквідацією обома тоталітарними режимами (гітлерівським і сталінським) осіб, організацій і партій, котрі представляли у середовищі західних українців ліберально-центристські тенденції, залишалася лише одна політична організація – підпільна мережа ОУН, про яку вже 22 грудня 1942 р. начальник поліції безпеки та СД таємно доповідав у Берлін, зокрема про те, що «на думку керівника руху Бандери, німецький вермахт треба вважати головним ворогом України. Керівні кола ОУН не вірять у перемогу Німеччини над Радянською Росією. Німеччина буде такою мірою ослаблена, що не зможе продовжувати війну. Скориставшись цією ситуацією, армія, створена з українців, зможе завдати нищівного удару по німецьких збройних силах і створити незалежну Українську державу. Створенню цієї держави не зможе перешкодити і Росія, знесилена після поразки у війні проти Німеччини...» [4].

Підпільна преса на цьому часопросторі, видання якої було пов'язане з українськими збройними з'єднаннями «Поліська Січ», згодом УПА, а також радянськими партизанськими загонами, – окреме україномовне, національне джерело інформації в тих умовах.

Отож, з початком Другої світової та Великої Вітчизняної війни кожен з українських письменників мусив визначитися: «на чийому боці барикад» «прирівнюватиме перо до штика»: одні з них (як О. Довженко, А. Малишко) ставали радянськими військовими кореспондентами, публіцистами, нарисовцями, памфлетистами, авторами патріотичних пісень та віршів, сатиричних плакатних текстів, інші (як У. Самчук) – редакторами, кореспондентами чи просто дописувачами колаборантської преси, газети «Волинь» зокрема, ще інші – були публіцистами підпільної української преси [12, с. 77–85].

На першому етапі війни метою публіцистичних виступів українських письменників, які належали до різних, ворожих, соціально-військових таборів і зазнали непоправних втрат внаслідок репресій («розстріляного відродження») 30-х років, була оперативна агітація у правоті репрезентованих ними ідеологій, применшення поразок та гіперболізація перемог тих чи інших армій і вождів, поступового створення міфів непереможності презентованих ними режимів та їхніх символів – А. Гітлера, Й. Сталіна, С. Бандери. Тому основна частина публікацій українськомовних письменників – описи бойових епізодів, портретні замальовки перших героїв війни, оперативні епізодичні нариси про подвиги на фронтах, звірства фашистів та енкаведистів на окупованих територіях.

Патріотична різножанрова публіцистика (вірші, статті, клятва, заклик, бойовий марш, похідна пісня) українських радянських письменників з'явилася у пресі вже 23–24 червня 1941 р. У центральному органі ЦК КПРС – газеті «Правда» – українською мовою було надруковано вірш П. Тичини «Ми йдемо на бій» з такими рядками: *«Ти, земле наша, рідная, святая! / Ти, Батьківщино люба, золотая! / Це знову напад? З ворогом двобій? / Ми чуєм, нене! Ми йдемо на бій!»*. У цей же час по радіо звучала «Клятва» М. Бажана, вірші М. Рильського, Л. Перво-

майського, Д. Бакуменка – «Пеан побратимства» (26 червня 1941 р.) із присвятою Олесеві Гончару, з яким автор їхав на фронт: *«Так і ми тоді сказали, – / Клятва воїнів одна. / Нас навіки поєднала / Всерозлучниця війна».*

Частина радянських письменників («бойового загону партії») опинилася в евакуації, деякі з різних причин залишилися на окупованій території. 109 членів Спілки письменників України із 200 були на фронті, куди добровольцями пішли М. Бажан, А. Головка, Я. Качура, І. Ле, А. Малишко, Л. Первомайський С. Скляр-ренко та ін. Чимало письменників стали активними авторами фронтових періодичних видань: «Комуніст», «За Радянську Україну!», «За честь Батьківщини!».

Всенародно відомими на початку війни стають публіцистичні за духом поетичні твори – «Клятва» М. Бажана, «За все ми відплатим тобі» П. Тичини, «За землю рідну» М. Рильського, «Ми переможемо» В. Сосюри, «Я зростав на оцій непокірній землі» Л. Первомайського, «Руді вітрила підняла, пливе...» В. Булаєнка. Провідні лірично-публіцистичні жанри тогочасної літератури – звернення, «похідні пісні», які часто відразу кладуть на музику професійні композитори, народні співці (кобзар Павло Носач, наприклад).

У перших числах колаборантської газети «Волинь» (1941–1944), перше число якої вийшло друком у Рівному 1 вересня за редакцією У. Самчука, знаходимо авторське гасло С. Петлюри «Наша сила в єдності, а порука успіху наших змагань в державній слухняності», репортаж «Сян» та публіцистичні статті самого редактора: «За мужню дійсність», «Завойовуймо міста», «Вимоги твердого часу», «Війна», «Війна і ми», внутрішній голос яких сам автор недвозначно визначав так: «Дійсним героїзмом є витримати і перемогти за всіх обставин». 28 вересня 1941 р. газета вийшла з його передовицею «Київ – серце України», перейнятою «тривогою і бажанням витримати рівновагу». В газеті активно співпрацювали Є. Маланюк, Ю. Горліс-Горський, Є. Яворський та ін. У «Волині» опубліковано есеї Олени Теліги: «Розсипаються мури», «Братерство в народі», «Прапори духа» та «Наростіж вікна», її вірш «Поворот», де є такі слова: *«І часто серце запалає болем, / А що гаряче, аж за горло стисне, / Коли над рідним, тим же самим полем / Зависне інша, незнайома пісня»* [10, с. 183].

За активну національну громадську позицію, озвучену патріотичними різножанровими публікаціями, зокрема віршованими, – про німецьку «незнайому пісню», 9 лютого 1942 р. Олену Телігу гестапівці розстріляли в київському Бабиному Яру разом з її чоловіком – Олегом Ольжичем та іншими («нерадянськими») борцями за незалежну Україну, адже вона була членом ОУН, організатором в окупованому Києві Спілки українських письменників, видавцем тижневика літератури і мистецтва «Літаври», який виходив замість додатку «Українського слова» «Література і мистецтво» за редакцією М. Ситника. Окрім того, вона була співробітником самої газети «Українське слово», яку редагував І. Рогач і перший номер якої побачив світ у вересні 1941 р. в Житомирі, а через місяць вона виходила в Києві, разом з вищеназваними виданнями відіграючи важливу організаційну роль у консолідації національно-патріотичних сил у піднімецькій Україні довкола практичних завдань втілення ідеї побудови української держави, співпрацювала в Центрально-Східній Україні з підпільною мережею ОУН, яку очолював поет О. Ольжич і з цієї ініціативи було створено Українську Національну Раду, яка мала своїх представників в усіх регіонах України – аж до Кубані

включно. Долаючи прискіпливу німецьку цензуру, редакція цієї газети в екстремальних умовах ризиковано порушувала духовні проблеми українства.

Перед розстрілом Олени Теліги та її соратників, серед яких були Орест і Анна Чемеринські, Іван Кошик, Михайло Теліга, німці у листопаді 1941 р. ліквідували проукраїнську Національну Раду, а саме видання «Українське слово», членів редакції якого розстріляли в грудні 1941 р., замінили вірнопідданою, без згадки про «українську проблему», газетою «Нове українське слово», яку редагував К. Штепа.

Репресії не знешкоджували український націонал-патріотичний рух, який ішов у ще глибше підпілля. Публіцистику друкували на шпальтах інших нелегальних періодичних видань, що їх видавали проводи ОУН-УПА на окупованій, здебільшого Західній Україні: у «Вістях з фронту УПА», які мали характерні і зрозумілі гасла: «За самостійну Соборну Українську Державу!», «Свобода народам і людині!» тощо, орган УГВР (Українська Головна Визвольна Рада) «Самостійність», журнали «Вільна Україна», «Розбудова нації», «Наша культура», «Наш шлях» та газета «Наші дні» у Львові, журнал «Лісовик», бюлетень політвідділу УПА «До зброї!».

У цих часописах друковано упівську публіцистичну поезію національно-визвольного опору. «Ще перед Другою світовою війною, – зазначено в передмові до антології, присвяченої УПА, «Слово і зброя», – почав формуватися тип українського письменника, поета, як діяча, що, відроджуючи в собі шевченківський дух і традиції, свідомо скеровував свою творчість, а нерідко і сам збройно боровся за неї» [14]. Тобто упівська поезія засвоювала творчий досвід поетів-воїнів попередніх історичних епох, співзвучна з поезією стрілецькою, традицію якої продовжила. Серед поетів-публіцистів цього, націонал-патріотичного, напрямку – Юрій Клен, Годось Осьмачка, Євген Плужник, Грицько Чупринка, поети так званої «квадриги» – львівських «вісниківців»: Юрій Липа, Євген Маланюк, Леонід Мосендз, Олена Теліга, Олег Ольжич, а також ті, хто друкувався поза редагованим Д. Донцовим львівським «Вісником», – Вадим Лесич, Ярослав Курдидик, Роман Завадович, Богдан Кравців, Володимир Янів. Під егідою «Вісника» з 1934 р. виходила серія публіцистичних праць «Книгозбірня».

Одна з найприкметніших українськомовних публіцистичних книг цього періоду, перейнятих духом нескореності української нації, створених в Галичині та на еміграції, – «Призначення України», яку написав Юрій Липа – лікар УПА, який загинув 1944 р., автор також публіцистичної за духом збірки поезій «Суворість», історичного роману «Козаки в Московії», есею «Бій за українську літературу».

Авторами творів, що зайняли помітне місце в історії опору знищенню національної культури, були Богдан Бора, Олекса Веретенченко, Микола Верес, Ігор Калиненко, Оксана Киянка, Алла Коссовська, Андрій Легот, Ольга Лубська, Лариса Мурович, Леонід Полтава, Яр Славутич, автор збірки поезій «Ультрамарин і бронза» Павло Євтушенко, автор збірок «Гомін Полісся» та «Іду з тобою» Іван Хміль, автор щоденникових віршів «Зимою в бункері» Степан Хрін, автор збірки «Вчора – нині – завтра» Дмитро Грицько (Цяпка) та ін.

Знаковим зразком цієї – альтернативної радянській – національно-патріотичної української публіцистики є активна письменницько-журналістська та

організаційна діяльність відомого письменника І. Багряного – автора знаменитих романів «Тигролови» та «Сад Гетсиманський». Уже із значним журналістським досвідом (редагував у німецькому підпіллі газету «Голос Охтирщини»), він переїхав на Західну Україну й очолив пропагандистський центр ОУН-УПА, а також сам писав яскраві, пристрасні, листівки, як-от «Українці», коломийки, пісні, малював агітплакати, які закликали до боротьби за визволення і з «комуно-більшовицької», і з-під німецько-фашистської окупації.

Публіцистичний епос воєнного часу представлений також поемою-епопеєю Ю. Клена «Попіл імперій» (1942–1944), де з позицій гуманізму, наслідуючи ренесансні («пекельні») традиції Данте, показана зруйнована двома (гітлерівським і сталінським) тоталітарними режимами Європа, викрито переваги і принади, агресивність більшовицького міфу про соціалізм.

Загалом же більшість письменників, які воювали в лавах УПА, загинули безіменними, зоставивши свої вірші як характерні документи того часу, надруковані в листівках, підпільних альманахах, газетах, поширені «таємною» поштою в Україні.

У цей же час надруковані по-воєнному скороспілі, українські радянські книги-агітки із серії «Фронт і тил» («Бойові епізоди» А. Головка, «Бойові епізоди» П. Усенка, «Оповідання про хоробрість» М. Трублаїні, фронтові записи «Листи від синів» Ю. Мартича, «З фронтового блокнота» І. Ле) загалом поверхові та одноманітні за змісто-формою, адже писані головно в окопах, під час бойових дій, учасниками яких часто були й самі письменники-публіцисти, тому можливості побачити гарячі події з відстані часу в них не було.

Офіційна (радянська Спілка письменників України), редакції деяких періодичних видань, видавництва були евакуйовані в Уфу, де з грудня 1941 р. під редагуванням І. Кочерги щотижня виходила газета «Література і мистецтво»; а 1943 р. вийшов з друку щомісячний громадсько-політичний і літературний журнал «Україна» (редактор Ю. Смолич). Ю. Яновський редагував там же журнал «Українська література», на сторінках якого зразу ж було опубліковано більшість творів українських літераторів, написаних під час війни. Водночас вийшли друком дві книжки альманаху «Україна в огні» та одна книжка під назвою «Україна визволяється».

Активізуються у воєнні роки і сатиричні жанри публіцистики, поетичні та прозові форми виявлення якої знаходимо у відомій «Зенітці» Остапа Вишні, загалом у пресі, зокрема в агітаційно-сатиричних вікнах газет, у плакатах, радіопередачах, в естрадно-театральному втіленні, як-от лаконічні, в дусі народних анекдотів фейлетони П. Панча зі збірок «Зозуля», «Кортить курці просо», гострі сатиричні деталі чи гумористично-добродушні, або, навпаки, глузливі, у стилі листа запорожців турецькому султанові, інтонації в посланні «Людоджеру Адольфу Гітлеру» та «Генералу без армії Антонеску – від онуків великих запорожців землі української», новелі Ю. Яновського – про народного месника, за голову якого німці призначили винагороду, «Генерал Макодзьоба: «Слухай ти, дурень божий! Мало даєш за мою голову...» (початок «запорозького» послання Макодзьоби до фашистського генерала фон Лера).

Поєднання драматичного ліризму, громадсько-публіцистичного пафосу та іронічно-сатиричного тону – прикметна риса кращих зразків письменницького

стилю воєнного часу. «Марш і лозунг, байка, памфлет, викривальне посланіє й частівки, – зазначив П. Тичина у виступі на поширеній президії СП СРСР в січні 1942 р. в Москві, – звучать в усіх українських поетів, як у тих, про яких я вже говорив, так і в Павла Усенка, Сави Голованівського, Миколи Шеремета, Сергія Воскресенка, Івана Неходи, Михайла Стельмаха й інших».

Адекватних змістово-формальних засобів висловлення шукали й українські радянські прозаїки, які друкували фейлетони, іронічні діалоги, усмішки-мініатюри, анекдоти, підслухані авторами іноді безпосередньо в окопах, на сторінках різних видань, зокрема сатиричного часопису «Перець», використовуючи в професійній творчості художні форми фольклору, наближуючи дух і тональності оповіді, її образно-мовне полотно до морально-етичних й естетичних народних джерел, дбаючи про масовість, доступність, тобто публіцистичність художнього слова.

Дослідження публіцистики – це так чи інакше своєрідний типологічний аналіз ідеологічної боротьби «ізмів» (антибільшовизм, антисемітизм, антифашизм, антиамериканізм) з тією чи іншою мірою художньої майстерності, філософсько-психологічного узагальнення, у тій чи іншій суспільно-політичній системі координат.

Тому вчитуючись у різножанрові твори воєнного періоду з незмінно присутнім у них публіцистичним духом, де відображено боротьбу ідей, техніки, людського духу, расових, класових, гендерних стереотипів, культури і цивілізації загалом на справді світовому рівні, ще раз стверджуємося в думці, що публіцистика – дійсно найоб'єктивніше дзеркало суспільного життя часопростору. За роки війни вона, попри увесь жорстокий тиск цензури, засвоївши великий і тоталітаризований художньо-інформаційний простір, еволюціонувала від плакатних гасел, ідеологічних лозунгів, штучного ліричного героя до створення героїчного епосу, художнього аналізу ідейно-естетичного відродження духу вільної особистості, усього народу, віднайдення і показу зв'язків між особистим і загальнолюдським, національним, демократизації, розкріпачення, гуманізації суспільного мислення. А художня рафінованість, незалежність окремих публіцистичних творів цього часу від ілюстративних функцій, глибина і тривожність думки, естетична орієнтація на вершини світового мистецтва дають право писати про поетичну, прозову, навіть драматургічну публіцистику воєнних років як про самостійний напрям у літературі.

У публіцистиці періоду війни, для якої характерна екстремально межова, екзистенційна концентрація «життєвого потягу» (А. Тойнбі) кожної людини зокрема і націй загалом, як бачимо, задіяний, розвинений весь, відомий на той час, арсенал літературно-мистецьких засобів, стилів, жанрів, щоб висвітлити й уславити солдата, людину, яка бореться, патріота, і піддати зневазі всіляку агресію, мілітаризм, людиноненависницьку суть окупаційних режимів.

1. Бій ішов святий і правий: Українська радянська література в роки Великої Вітчизняної війни / під керівн. акад. Л. М. Новиченка. – К. : Дніпро, 1986. – 261 с.

2. Голова Президії ВР УРСР М. Гречуха, Голова РНК УРСР Л. Корнієць і Секретар ЦК КП(б)У М. Хрущов. До українського народу // *Комуніст*. – 1941. – 7 лип.
3. Голубенко І. «Коли ми вмирили, нам дзвони не грали... ОУН-УПА в боротьбі за державність України. 1942–1953 рр.» / І. Голубенко. – «Дзвін». – 1993. – № 2/3.
4. Гордасевич Г. Степан Бандера: людина і міф / Галина Гордасевич. – Вид. 3, допов. – Львів : ЛА «Піраміда», 2001. – 208 с.
5. Довженко О. Україна в огні. Кіноповість. Щоденник / О. Довженко. – К., 1999.
6. Жуковський А. Нарис історії України / А. Жуковський, О. Субтельний. – Львів: Вид-во Наукового товариства імені Т. Шевченка у Львові, 1991. – 230 с.
7. Косик В. Україна і Німеччина у Другій світовій війні / В. Косик. – Париж ; Нью-Йорк ; Львів, 1993. – С. 659.
8. Митинг інтелігенції столиці України // *Известия*. – 1941. – 28 июня.
9. Павлюк І. З. Письменники у пресі: українськомовний культурно-інформаційний простір Полісся, Холмщини, Підляшшя (1917–1944) та Волині 1917–2000 років: Монографія / І. З. Павлюк. – Луцьк: ВАТ «Волинська обласна друкарня», 2010. – 148 с.
10. Павлюк І. З. Українська легальна преса Волині, Полісся, Холмщини та Підляшшя 1917–1939, 1941–1944 роки : моногр. – Львів : Каменяр, 2001. – 286 с.
11. Пісня над обелісками: Вірші різнонаціональних поетів, які загинули на фронтах Великої Вітчизняної війни / упоряд. Д. С. Григораш, передм. І. З. Павлюк. – К. : Фенікс, 2006. – 568 с.
12. Романишин Ю. О. Підпільна преса ОУН-УПА (1942–1950 рр.) / Ю. Романишин // *Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку* / Інститут народознавства НАН України, Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, ДУ «Львівська політехніка». – Львів, 2000. – Вип. 6. – С. 77–85.
13. Самчук У. На білому коні / У. Самчук // *Дзвін*. – 1993. – № 2/3. – С. 89.
14. Слово і зброя. Антологія української поезії, присвяченої УПА і революційно-визвольній боротьбі 1942–1967. – Торонто : Видання кол. вояків УПА ім. ген.-хор. Романа Шухевича – Т.Чупринки в США, Т-ва кол. вояків УПА в Канаді, Братства кол. вояків УПА ім. Св. Юрія Переможця в Європі, 1968. – 396 с.
15. Степан Бандера : збірник матеріалів і документів. – К. : Укр. ін-т нац. пам'яті, 2009. – С. 70.

UKRAINIAN JOURNALISM 1939–1942 YEARS

Ihor Pavlyuk

*T. H. Shevchenko Institute of Literature
Hrushevskoho str., 4, Kyiv, 01001, Ukraine
e-mail: Pihor@ukr.net.*

The article explores historically rooted and ideologically destructive tendencies in the existence of official and oppositional publicism of writers in the

closed totalitarian state within the context of the potential deepening of its democratic freedoms and relation to global human problems.

Keywords: publicism, totalitarianism, «thaw», democratization, globalization.

УКРАИНСКАЯ ПУБЛИЦИСТИКА 1939–1942 ГОДОВ

Игорь Павлюк

Институт литературы им. Т. Г. Шевченко НАН Украины

ул. Грушевского, 4, г. Киев, 01001, Украина

e-mail: Pihor@ukr.net.

В статье исследованы исторически закономерные, идеологически деструктивные тенденции существования официальной и оппозиционной писательской публицистики в замкнутой тоталитарной государственной системе 1939–1942 годов в контексте потенциального углубления в ней демократических свобод, выхода на глобальные общечеловеческие проблемы.

Ключевые слова: публицистика, тоталитаризм, «оттепель», демократизация, глобализация.